การจัดการศึกษาเชิงพุทธเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนตามหลักพระพุทธศาสนา

Buddhist Educational Management for Developing Desirable Characteristics of Learners based on Buddhist Principles

[1]ปรธภร ปุระกัน, [2]พระอธิการชาญฤทธิ์ ธมฺมานนฺโท (ศรีจันทร์), [3]พระครูภาวนาวชิรคุณ

[1]Porathaporn Purakan, [2]Phraathikan Chanrit Thammanando (Srichan),

[3]Phrakhruphawanawachirakhun

[1-3]วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1-3]Chaiyaphum Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[1]Corresponding author, e-mail: pol25666@gmail.com

Received: January 26, 2026; **Revised:** March 08, 2026; **Accepted:** April 08, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการศึกษาเชิงพุทธเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนตามหลักพระพุทธศาสนา โดยวิเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักธรรมเข้ากับกระบวนการจัดการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และการบริหารจัดการศึกษา ในยุคปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ส่งผลต่อค่านิยมและพฤติกรรมของผู้เรียนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สถานศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านความรู้ สติปัญญา และคุณธรรมจริยธรรม การจัดการศึกษาเชิงพุทธจึงเป็นแนวทางสำคัญที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และความคิดของผู้เรียน เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม มีสติและคุณธรรมเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต การจัดการศึกษาเชิงพุทธยึดหลักการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม โดยใช้หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ควบคู่กับหลักภาวนา 4 คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา เพื่อพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านกาย จิตใจ และสติปัญญา พร้อมทั้งส่งเสริมการคิดอย่างมีเหตุผลตามหลักโยนิโสมนสิการ และการเรียนรู้ผ่านกิจกรรม เช่น ค่ายคุณธรรม การฝึกสมาธิ และกิจกรรมจิตอาสา การจัดการศึกษาเชิงพุทธช่วยพัฒนาผู้เรียนให้มีวินัย ความรับผิดชอบ เมตตา และสามารถคิดอย่างมีเหตุผล ส่งผลให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข สามารถดำรงชีวิตและอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การศึกษาเชิงพุทธ; ไตรสิกขา; คุณลักษณะที่พึงประสงค์; การพัฒนาผู้เรียน

Abstract

This academic article aims to study Buddhist-oriented education for developing desirable characteristics of learners based on Buddhist principles. The study analyzes approaches to integrating Buddhist teachings into the learning process, student development activities,

and educational administration. In the present era, society is rapidly changing in terms of economy, society, and technology, which inevitably affects the values and behaviors of learners. Therefore, educational institutions play an important role in developing learners to become well-rounded individuals with knowledge, intellectual abilities, and moral and ethical qualities Buddhist-oriented education is an important approach that applies Buddhist principles to develop learners' behavior, mind, and thinking so that they can live appropriately in society with mindfulness and morality as the foundation of their lives. This approach emphasizes holistic human development based on the Threefold Training (Sila, Samadhi, and Panna), together with the Four Bhavana (physical development, moral development, mental development, and wisdom development). These principles aim to cultivate learners in physical, mental, and intellectual aspects In addition, Buddhist-oriented education promotes rational thinking based on Yonisomanasikara (systematic reflection) and experiential learning through activities such as moral camps, meditation practice, and volunteer activities. These practices help nurture discipline, responsibility, compassion, and the ability to think reasonably among learners. As a result, learners can develop into morally good, knowledgeable, and happy individuals who are able to live harmoniously in society in a sustainable manner.

Keywords: Buddhist education; The Threefold Training; Desirable Characteristics; Learner Development

บทนำ

ในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีได้ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อวิถีชีวิต พฤติกรรม และค่านิยมของผู้เรียน โดยเฉพาะการเติบโตของเทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งทำให้ผู้เรียนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็วและหลากหลาย ทั้งในด้านที่เป็นประโยชน์และด้านที่ส่งผลกระทบเชิงลบ ขณะเดียวกันสภาพเศรษฐกิจที่แข่งขันสูงและค่านิยมทางวัตถุนิยมได้ทำให้ผู้เรียนจำนวนไม่น้อยให้ความสำคัญกับความสำเร็จทางวัตถุและผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาเชิงคะแนนมากกว่าการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และคุณค่าภายในตนเอง สถานศึกษาในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงมุ่งเน้นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นด้านวิชาการเป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามตัวชี้วัดและมาตรฐานทางการศึกษา ส่งผลให้การพัฒนาด้านจิตใจ คุณธรรม และทักษะชีวิตของผู้เรียนยังไม่ได้รับการส่งเสริมอย่างเต็มที่ ปัญหาที่ปรากฏชัด ได้แก่ พฤติกรรมขาดวินัย ขาดความรับผิดชอบ ความเห็นแก่ตัว ความรุนแรงในสถานศึกษา ความเครียด และการขาดภูมิคุ้มกันทางจิตใจในการเผชิญกับปัญหาและความเปลี่ยนแปลงของสังคม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2562: 112-113)

การศึกษานับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาประเทศ การพัฒนาการศึกษาจะมีส่วนช่วยพัฒนาเยาวชนของชาติทั้งในด้าน ความรู้ความคิดความประพฤติและคุณธรรม และเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อันกำลังสำคัญของ ประเทศชาติ การพัฒนานักเรียนเยาวชนให้มีความรู้และคุณธรรมจริยธรรมเริ่ม ตั้งแต่เยาว์วัย ให้ความสำคัญแก่การสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมครอบครัวที่อบอุ่นและสถานศึกษาที่เอาใจใส่ดูแลเด็กอย่างใกล้ชิดด้วยการปลูกฝังความรู้ที่ทันโลกและคุณค่าที่ดีของวัฒนธรรมไทย ผู้เรียนจำนวนมากยังขาดการปลูกฝังคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เช่น ความมีสติ ความเมตตา การรู้จัก

ควบคุมอารมณ์ และการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล อันเป็นคุณลักษณะที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพในสังคมปัจจุบัน สภาพปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดของการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นความรู้เชิงวิชาการโดยขาดการบูรณาการคุณธรรมและการพัฒนาภายใน ดังนั้น การจัดการศึกษาเชิงพุทธซึ่งยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบในการจัดการเรียนรู้และการบริหารจัดการศึกษาจึงเป็นแนวทางที่สำคัญและจำเป็นในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกายจิตใจ สติปัญญา และคุณธรรมจริยธรรม อันจะนำไปสู่การสร้างผู้เรียนที่มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนในมิติพุทธศาสนา มุ่งเน้นการพัฒนาภายในควบคู่กับพฤติกรรมภายนอก ได้แก่ มีศรัทธาและความเคารพในคุณความดี (สัทธา) มีศีลธรรมและวินัยในตนเอง (ศีล) มีสติ รู้เท่าทันตนเองและสิ่งแวดล้อม (สติ) มีปัญญา คิดวิเคราะห์อย่างถูกต้อง (ปัญญา) มีเมตตา กรุณา และจิตสาธารณะ (พรหมวิหาร 4) (สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, 2567)

ดังนั้น การจัดการศึกษาเชิงพุทธเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน โดยมุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน ทั้งด้านความรู้ ความสามารถทางสติปัญญา คุณธรรมจริยธรรม และการพัฒนาจิตใจให้มีความเข้มแข็งและสมดุล การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา มาเป็นกรอบในการจัดการเรียนรู้และการบริหารจัดการศึกษาช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองทั้งภายนอกและภายในอย่างเป็นระบบ การจัดการศึกษาเชิงพุทธยังส่งเสริมให้ผู้เรียนมีสติ รู้จักควบคุมอารมณ์ มีความเมตตา กรุณา และมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุข นอกจากนี้ การบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกิจกรรมการเรียนการสอนและการพัฒนาผู้เรียน ยังช่วยเสริมสร้างทักษะชีวิตและภูมิคุ้มกันทางจิตใจให้สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเหมาะสม

แนวคิดการจัดการศึกษาเชิงพุทธ

การจัดการศึกษาเชิงพุทธ หมายถึง การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการเรียนการสอน การบริหารจัดการ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เพื่อส่งเสริมการพัฒนามนุษย์อย่างสมดุลทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรมจริยธรรม แนวคิดดังกล่าวมิได้มุ่งเน้นเพียงการถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาภายในของผู้เรียน เพื่อให้เกิดความเข้าใจตนเอง สามารถควบคุมพฤติกรรมและอารมณ์ของตนได้อย่างเหมาะสม ตลอดจนสามารถนำความรู้และหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง การจัดการศึกษาเชิงพุทธจึงมุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม โดยผสานการเรียนรู้ทางวิชาการเข้ากับการพัฒนาจิตใจและคุณธรรม เพื่อให้ผู้เรียนเติบโตเป็นบุคคลที่มีทั้งความรู้ ความดี และความสามารถในการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างมีความสุข หลักสำคัญที่ใช้เป็นฐานของการจัดการศึกษาเชิงพุทธ ได้แก่

(1) หลักธรรมไตรสิกขา ประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา (ที.สี. (ไทย) 11/20/25) ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นระบบ เริ่มจากการฝึกศีลเพื่อควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา สร้างวินัยในตนเอง และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบเรียบร้อย จากนั้นจึงพัฒนาสมาธิ ซึ่งเป็นการฝึกจิตให้มีความสงบ มั่นคง และมีสติรู้ตัวอยู่เสมอ เมื่อจิตมีความตั้งมั่นก็จะนำไปสู่การเกิดปัญญา คือ ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ พิจารณาเหตุและผล เข้าใจความจริงของชีวิตและสภาพแวดล้อม

อย่างถูกต้อง กระบวนการไตรสิกขาจึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีทั้งพฤติกรรมที่ดี จิตใจที่มั่นคง และความคิดที่รอบคอบ

(2) หลักธรรมภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา (องฺ.จตุกฺก. (ไทย) 21/25/45) ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน โดยกายภาวนาเป็นการพัฒนาพฤติกรรมทางกายให้เหมาะสมและรู้จักใช้ชีวิตอย่างมีระเบียบ ศีลภาวนาเป็นการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต จิตตภาวนาเป็นการฝึกจิตให้มีความเข้มแข็ง สงบ และมีสติ ส่วนปัญญาภาวนาเป็นการพัฒนาความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง สามารถใช้เหตุผลและวิจารณญาณในการตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม เมื่อหลักภาวนา 4 ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านร่างกาย พฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำเนินชีวิตที่ดีงามตามหลักพระพุทธศาสนา

กระบวนการจัดการศึกษาเชิงพุทธ

กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียน ประกอบด้วย

1) กระบวนการการให้คำปรึกษา ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนต้นเริ่มที่สำคัญที่สุด โดยจัดวาง เงื่อนไขให้เกิดการนำพาให้บุคคลต่างๆ ซึ่งมีตั้งแต่กลุ่มเพื่อนใกล้ตัว ครู ผู้บริหาร พระสงฆ์ พ่อแม่จนถึงองค์กรที่ให้การสนับสนุนมารวมกลุ่มกันโดยดึงด้านบวกของแต่ละคน แต่ละฝ่ายออกมาหากันให้ได้มากที่สุด ให้แต่ละคนมาสวมบทบาทเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน กัลยาณมิตรนั้นมีความสำคัญอย่างมาก ที่จะช่วยกระตุ้นเตือนช่วยสร้างแรงบันดาลใจ ช่วยสร้างศรัทธาในการทำความดี ช่วยสนับสนุนให้ โครงงานดำเนินไปได้ด้วยดีขั้นตอนนี้จึงสำคัญมากที่สุดที่จะทำให้เริ่มต้นการเรียนรู้ได้และดำเนินต่อไป จนถึงปลายทางแห่งความสำเร็จ โดยกัลยาณมิตรจะทำหน้าที่เป็นผู้ชักจูงปัจจัยภายนอกมากระตุ้นตัวเปิดการเรียนรู้ภายใน

(2) กระบวนการการเปิดการเรียนรู้ภายใน การเปิดการเรียนรู้ภายใน เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากอีกขั้นตอนหนึ่งที่เสมือนเป็นการออกสตาร์ท หรือจุดติดเครื่องยนต์แห่งการเรียนรู้ภายในตัวมนุษย์ ซึ่งมีองค์ธรรมเริ่มต้นแห่งการเรียนรู้สำคัญสองประการด้วยกัน คือ “สัทธา” (ความสนใจใฝ่รู้, ความเชื่อ ใจเชื่อถือ และความเชื่อมั่น) และ “โยนิโสมนสิการ” (พิจารณาอย่างแยบคาย – คิดเป็น – น้อมมาใส่ ใจไปสู่กุศลได้) การเปิดการเรียนรู้ภายใน จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกัลยาณมิตรเตรียมการและเลือกใช้ ปัจจัยภายนอกมากระตุ้นปัจจัยภายในอย่างพอเหมาะพอดีแก่ผู้เรียนและสถานการณ์แวดล้อม ปัจจัยภายนอกดังกล่าวนั้น เรียกว่า “ปรโตโฆสะ” ซึ่งมีหลายลักษณะ ตั้งแต่คำสอน คำบอกกล่าว หนังสือ ตำรา สื่อต่างๆ และที่ดีที่สุด คือ “เสียงของครู” เพราะเป็นเสียงที่จะสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในใจ เป็นเสียงที่จะช่วยเตือนจิตสะกิดใจให้ฉุกคิดหรือตระหนักสำนึก เป็นเสียงที่เป็นกำลังใจให้เกิดการเรียนรู้ภายในตนขึ้น มั่นใจขึ้นจนเข้าใจถึงคุณค่าถึงประโยชน์ของการทำความดีการสร้างคุณธรรม จริยธรรมขึ้นในตน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2562, [ออนไลน์]) กระบวนการจัดการศึกษาเชิงพุทธ ประกอบไปด้วย 3 ประการด้วยกัน ดังนี้

ประการที่ 1 การจัดการศึกษาเชิงพุทธเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ สามารถดำเนินการผ่านกระบวนการสำคัญดังนี้ การจัดการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้เชิงพุทธเป็นกระบวนการที่มุ่งบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ คุณธรรม และจิตใจ โดยเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดอย่างมีเหตุผลตามหลักโยนิโสมนสิการ

ฝึกสติและสมาธิควบคู่กับการเรียนรู้เนื้อหาวิชาการ ครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกและแบบอย่างที่ดี เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ ไตร่ตรอง และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน อันจะช่วยเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้เกิดขึ้น 3 อย่าง (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2558: 75-76) ดังนี้

(1) ใช้หลักโยนิโสมนสิการ ส่งเสริมการคิดอย่างมีเหตุผล การจัดการเรียนรู้เชิงพุทธโดยใช้หลักโยนิโสมนสิการ มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการคิดอย่างมีเหตุผล คิดอย่างเป็นระบบ และรู้จักพิจารณาสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง โดยกระตุ้นให้ผู้เรียนตั้งคำถาม วิเคราะห์สาเหตุและผลของปัญหา รวมถึงไตร่ตรองข้อมูลอย่างรอบคอบก่อนตัดสินใจ กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวช่วยให้ผู้เรียนไม่ยึดติดกับอคติหรือความเชื่อโดยขาดเหตุผล อีกทั้งยังส่งเสริมการพัฒนาปัญญา การรู้เท่าทันตนเองและสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการเรียนรู้ และการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ

(2) เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การจัดการเรียนรู้เชิงพุทธที่เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือกระทำ เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และสะท้อนผลการเรียนรู้ของตนเอง โดยบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกิจกรรม เช่น การฝึกสมาธิ การเจริญสติ การทำกิจกรรมจิตอาสา และการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ลักษณะนี้ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง สามารถเชื่อมโยงความรู้กับการปฏิบัติจริง พัฒนาทั้งด้านสติปัญญา จิตใจ และคุณธรรม อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

(3) บูรณาการธรรมะกับรายวิชา เป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้เชิงพุทธที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเชื่อมโยงกับเนื้อหาวิชาการอย่างเหมาะสม โดยสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม และหลักคิดเชิงพุทธ เช่น สติ ความเพียร และเหตุผล เข้าไปในกระบวนการเรียนการสอน ช่วยให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและความหมายของความรู้ สามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการเรียนและชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ในลักษณะนี้ส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาทั้งด้านสติปัญญา จิตใจ และคุณธรรม อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการเป็นผู้เรียนที่มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์

ประการที่ 2 การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามแนวการศึกษาเชิงพุทธเป็นกระบวนการสำคัญที่มุ่งเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ในห้องเรียน โดยเน้นการจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงและเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง กิจกรรมดังกล่าว ได้แก่ ค่ายคุณธรรมและจริยธรรม กิจกรรมฝึกสมาธิและเจริญสติ กิจกรรมจิตอาสา และการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม ซึ่งช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความเมตตา และจิตสาธารณะ การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนยังช่วยเสริมสร้างทักษะชีวิตและภูมิคุ้มกันทางจิตใจ ทำให้ผู้เรียนสามารถรู้จักควบคุมอารมณ์ แก้ไขปัญหา และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเหมาะสม อันนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และคุณธรรม จริยธรรม ประกอบด้วย

(1) การเข้าค่ายคุณธรรม จริยธรรม เป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามแนวการศึกษาเชิงพุทธที่มุ่งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ดีงามแก่ผู้เรียน ผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ผู้เรียนได้ฝึกวินัย การอยู่ร่วมกัน การมีสติ และความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น โดยบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ศีล สมาธิ และปัญญา เข้ากับกิจกรรมต่างๆ ภายในค่าย กิจกรรมดังกล่าวช่วย

ส่งเสริมการพัฒนาด้านจิตใจ คุณธรรม และทักษะชีวิต ทำให้ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

(2) กิจกรรมสมาธิ เจริญสติ เป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนตามแนวการศึกษาเชิงพุทธ โดยมุ่งฝึกให้ผู้เรียนมีความรู้ตัว รู้เท่าทันอารมณ์ ความคิด และพฤติกรรมของตนเอง การฝึกสมาธิช่วยให้จิตใจสงบ มีสมาธิในการเรียนรู้ ขณะที่การเจริญสติช่วยเสริมสร้างการควบคุมตนเองและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล กิจกรรมดังกล่าวยังช่วยลดความเครียด เสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจ และพัฒนาปัญญาอันเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิตและการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพในสังคมปัจจุบัน

(3) จิตอาสาและการบำเพ็ญประโยชน์ เป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนตามการศึกษาเชิงพุทธ โดยมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกในการเสียสละ ความเมตตา กรุณา และความรับผิดชอบต่อสังคม ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงผ่านการช่วยเหลือผู้อื่นและส่วนรวม กิจกรรมดังกล่าวช่วยเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และจิตสาธารณะ ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในคุณค่าของการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้อเฟื้อและเกื้อกูล อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาตนเองและสังคมอย่างสงบสุข

ดังนั้น สรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียนตามแนวการศึกษาเชิงพุทธเริ่มจากกระบวนการให้คำปรึกษา โดยอาศัยกัลยาณมิตร เช่น ครู เพื่อน ผู้ปกครอง และพระสงฆ์ ร่วมสนับสนุนและสร้างแรงบันดาลใจในการทำความดี จากนั้นเป็นกระบวนการเปิดการเรียนรู้ภายใน ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดศรัทธาและการคิดอย่างแยบคายตามหลักโยนิโสมนสิการ ผ่านปัจจัยภายนอก เช่น คำสอนและการชี้แนะของครู การจัดการศึกษาเชิงพุทธจึงประกอบด้วยการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการคิดอย่างมีเหตุผล การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการบูรณาการธรรมะกับรายวิชา ควบคู่กับกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เช่น ค่ายคุณธรรม การฝึกสมาธิ เจริญสติ และกิจกรรมจิตอาสา ซึ่งช่วยปลูกฝังคุณธรรม วินัย ความเมตตา และจิตสาธารณะ ทำให้ผู้เรียนพัฒนาทั้งด้านสติปัญญา จิตใจ และพฤติกรรมอย่างสมดุล

การบริหารจัดการศึกษาตามหลักเชิงพุทธ

การบริหารจัดการศึกษาตามหลักเชิงพุทธเป็นแนวทางที่มุ่งนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียน ครู และบุคลากรทางการศึกษาอย่างเป็นองค์รวม โดยเน้นการบริหารที่คำนึงถึงคุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนามนุษย์ควบคู่กับประสิทธิภาพขององค์กร การบริหารลักษณะนี้ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างเป้าหมายทางวิชาการและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียน

1. การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหาร ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา (อง.จตุกฺก. (ไทย) 21/19/28) เป็นฐานในการบริหารจัดการศึกษา ช่วยส่งเสริมให้ผู้บริหารและครูมีความรักและความพึงพอใจในการทำงาน มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่นเอาใจใส่ในภารกิจ และรู้จักใช้ปัญญาในการพิจารณาแก้ไขปัญหาอย่างรอบคอบ หลักอิทธิบาท 4 ยังช่วยสร้างแรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง การบริหารโดยยึดหลักฉันทะช่วยให้ผู้บริหารและครูเกิดความรัก ความพึงพอใจ และความศรัทธาในหน้าที่และภารกิจของตนเอง ส่งผลให้การทำงานเป็นไปด้วยความสมัครใจและมีพลังในการขับเคลื่อนองค์กร หลักวิริยะช่วยเสริมสร้างความเพียรพยายาม ความอดทน และความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงาน แม้ต้องเผชิญกับอุปสรรคหรือความท้าทายในการบริหาร

จัดการศึกษา ขณะที่หลักจิตตะช่วยให้ผู้บริหารและครูมีความเอาใจใส่ ตั้งใจ และรับผิดชอบต่อภารกิจที่ได้รับมอบหมาย หลักวิมังสาเป็นการใช้ปัญญาและเหตุผลในการพิจารณา วิเคราะห์ และประเมินผลการดำเนินงานอย่างรอบคอบ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนางานอย่างเป็นระบบ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 อย่างครบถ้วนยังช่วยส่งเสริมการทำงานร่วมกันอย่างมีเป้าหมาย สร้างความสามัคคี และบรรยากาศการทำงานที่เกื้อกูลภายในสถานศึกษา ส่งผลให้การบริหารจัดการศึกษามีคุณภาพและสามารถพัฒนาได้ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561: 28)

2. การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการดูแลผู้เรียน ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา (ที.ปา. (ไทย) 11/228/231) ช่วยให้ครูและบุคลากรสามารถเข้าใจผู้เรียนอย่างลึกซึ้ง ให้ความรัก ความเอื้ออาทร และการสนับสนุนอย่างเหมาะสม ควบคู่กับการวางตนอย่างเป็นธรรมและไม่ลำเอียง ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความอบอุ่นทางจิตใจ มีความไว้วางใจ และกล้าแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559: 124-125) การใช้หลักเมตตา ทำให้ครูมีความรัก ความปรารถนาดี และความเอาใจใส่ต่อผู้เรียนอย่างจริงใจ ส่งผลให้ผู้เรียนรู้สึกปลอดภัยและได้รับการยอมรับ ขณะที่หลักกรุณาช่วยให้ครูสามารถเข้าใจปัญหาและความทุกข์ของผู้เรียน พร้อมให้การช่วยเหลือและสนับสนุนอย่างเหมาะสมในยามที่ผู้เรียนประสบอุปสรรค ส่วนหลักมุทิตาเป็นการแสดงความยินดีและชื่นชมเมื่อผู้เรียนประสบความสำเร็จ ซึ่งช่วยเสริมสร้างกำลังใจ ความภาคภูมิใจในตนเอง และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกัน หลักอุเบกขาช่วยให้ครูสามารถวางตนอย่างเป็นธรรม ไม่ลำเอียง และใช้เหตุผลในการตัดสินใจ โดยไม่ปล่อยให้อารมณ์หรืออคติมีอิทธิพลต่อการดูแลผู้เรียน การประยุกต์ใช้พรหมวิหาร 4 อย่างเหมาะสมจึงส่งผลให้เกิดบรรยากาศการเรียนรู้ที่อบอุ่น เอื้ออาทร และเป็นมิตร ผู้เรียนเกิดความไว้วางใจ กล้าแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ และพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ อันนำไปสู่การเติบโตเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านสติปัญญาและจิตใจ

3. การสร้างบรรยากาศโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นอีกองค์ประกอบสำคัญของการบริหารจัดการศึกษาเชิงพุทธ โดยเน้นการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจ เช่น ความสงบเรียบง่าย มีระเบียบวินัย และส่งเสริมการใช้ชีวิตตามหลักคุณธรรม บรรยากาศดังกล่าวช่วยหล่อหลอมผู้เรียนให้ซึมซับคุณธรรมโดยธรรมชาติ และเอื้อต่อการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์

ดังนั้น การบริหารจัดการศึกษาตามหลักเชิงพุทธมุ่งนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสถานศึกษาอย่างเป็นองค์รวม โดยใช้อิทธิบาท 4 เป็นหลักในการบริหารเพื่อสร้างแรงจูงใจ ความเพียร และการพัฒนางานอย่างมีเหตุผล ควบคู่กับพรหมวิหาร 4 ในการดูแลผู้เรียนด้วยความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา นอกจากนี้ยังส่งเสริมการสร้างบรรยากาศโรงเรียนวิถีพุทธที่สงบเรียบง่าย และมีคุณธรรม เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญาและจิตใจ

ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาเชิงพุทธ

การจัดการศึกษาเชิงพุทธเป็นแนวทางการจัดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านโดยบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาเชิงพุทธสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนามนุษย์อย่าง

สมบูรณ์ ทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ สติปัญญา และการดำรงชีวิตในสังคม ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาอย่างรอบด้าน (สุมน อมรวิวัฒน์, 2554: 11) ได้แก่

1. มีพฤติกรรมที่เหมาะสมและรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่เหมาะสมและมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมมากยิ่งขึ้น เนื่องจากได้รับการปลูกฝังศีลธรรม วินัย และความรับผิดชอบผ่านการเรียนรู้และการปฏิบัติจริง ผู้เรียนรู้จักเคารพกฎระเบียบ มีจิตสำนึกในหน้าที่ของตนเอง และตระหนักถึงผลกระทบของการกระทำที่มีต่อผู้อื่น ส่งผลให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสงบและมีความเกื้อกูล

2. มีจิตใจสงบ มีสมาธิ และลดปัญหาพฤติกรรม ผู้เรียนมีจิตใจสงบ มีสมาธิ และสามารถลดปัญหาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ได้อย่างมีนัยสำคัญ การฝึกสมาธิและการเจริญสติช่วยให้ผู้เรียนมีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ รู้เท่าทันความคิดและความรู้สึกของตนเอง ทำให้ลดความก้าวร้าว ความเครียด และความวิตกกังวล นอกจากนี้ ยังส่งผลให้ผู้เรียนมีสมาธิในการเรียนรู้มากขึ้นและมีทัศนคติเชิงบวกต่อการเรียน

3. มีทักษะชีวิตและภูมิคุ้มกันทางจิตใจ ผู้เรียนมีทักษะชีวิตและภูมิคุ้มกันทางจิตใจที่เข้มแข็ง การจัดการศึกษาเชิงพุทธช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้การเผชิญปัญหาอย่างมีสติและปัญญา สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเหมาะสม ผู้เรียนมีความอดทน รู้จักแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ และไม่ยึดติดกับความล้มเหลวหรือความกดดันจากภายนอกมากเกินไป ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

4. เติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคม ผู้เรียนเติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคม โดยมีคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกสาธารณะเป็นพื้นฐาน ผู้เรียนสามารถใช้ความรู้และทักษะที่ได้รับในการพัฒนาตนเอง ควบคู่กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมอย่างสร้างสรรค์ อันนำไปสู่การสร้างสังคมที่สงบสุข เอื้อเฟื้อ และยั่งยืน

ดังนั้น ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาเชิงพุทธ การจัดการศึกษาเชิงพุทธก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่สำคัญต่อผู้เรียนทั้งด้านความรู้ คุณธรรม และการดำเนินชีวิต โดยมุ่งพัฒนามนุษย์อย่างสมดุลตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ผู้เรียนได้รับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ความมีวินัย ความรับผิดชอบ และความเมตตาต่อผู้อื่น ส่งผลให้สามารถอยู่ร่วมกับสังคมอย่างสันติ นอกจากนี้ การเรียนรู้เชิงพุทธยังเน้นการพัฒนาจิตใจให้มีสติ รู้เท่าทันอารมณ์ และสามารถแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล ผู้เรียนจึงมีความเข้มแข็งทางจิตใจ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค และรู้จักใช้ปัญญาในการตัดสินใจอย่างรอบคอบ ผลที่เกิดขึ้นอีกประการหนึ่ง คือ การสร้างทัศนคติที่ดีต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพ อันนำไปสู่การพัฒนาตนเอง ครอบครัว และสังคมอย่างยั่งยืน

บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีในปัจจุบัน ส่งผลต่อวิถีชีวิต พฤติกรรม และค่านิยมของผู้เรียนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สถานศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม การจัดการศึกษาเชิงพุทธจึงเป็นแนวทาง

ที่เหมาะสมในการพัฒนาผู้เรียนอย่างสมดุล โดยบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการจัดการศึกษาในหลายมิติ

1. ด้านการจัดการเรียนรู้ มุ่งบูรณาการหลักธรรมกับกระบวนการเรียนการสอน โดยใช้หลักไตรสิกขาและภาวนา 4 เป็นฐานในการพัฒนาผู้เรียน เน้นการคิดอย่างมีเหตุผลตามหลักโยนิโสมนสิการ การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง และการเชื่อมโยงธรรมะกับเนื้อหาวิชาต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจทั้งด้านความรู้และคุณธรรมควบคู่กัน

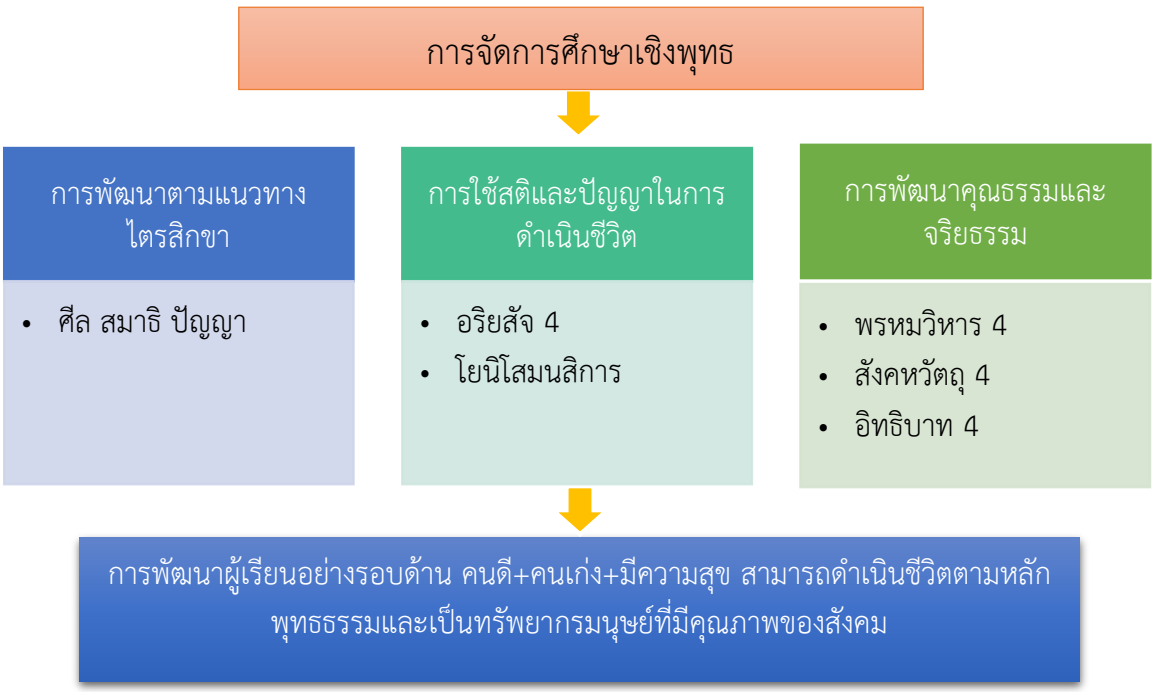
2. ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน สถานศึกษาจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมและทักษะชีวิต เช่น ค่ายคุณธรรม การฝึกสมาธิ การเจริญสติ และกิจกรรมจิตอาสา เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกที่ดี ความรับผิดชอบต่อสังคม และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีเมตตา

3. ด้านการบริหารจัดการสถานศึกษา ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการบริหาร เช่น อิทธิบาท 4 และพรหมวิหาร 4 เพื่อสร้างบรรยากาศของโรงเรียนวิถีพุทธที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนาทั้งด้านวิชาการและคุณธรรม

4. ผลลัพธ์ที่เกิดกับผู้เรียน ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่เหมาะสม มีจิตใจสงบ มีทักษะการคิดอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรมจริยธรรม และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข พร้อมเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมต่อไป

องค์ความรู้ที่ได้

การจัดการศึกษาเชิงพุทธเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและลึกซึ้งต่อการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน องค์ความรู้ประการแรก คือ ความเข้าใจเรื่องการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ผู้เรียนตระหนักว่าการศึกษาไม่ใช่เพียงการแสวงหาความรู้ทางวิชาการ แต่เป็นการฝึกฝนพฤติกรรม จิตใจ และความคิดให้ถูกต้องและสมดุล ประการที่สอง ผู้เรียนได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้สติและปัญญาในการดำเนินชีวิต รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล รู้เท่าทันอารมณ์และปัญหาต่างๆ ตามหลักอริยสัจ 4 และโยนิโสมนสิการ ส่งผลให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์ ผู้เรียนยังได้รับองค์ความรู้ด้านคุณธรรมและจริยธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการเคารพผู้อื่น ผ่านการเรียนรู้หลักธรรมสำคัญ อาทิ พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 องค์ความรู้เหล่านี้ช่วยหล่อหลอมให้ผู้เรียนมีจิตสาธารณะ รู้จักเสียสละ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างสันติ อีกทั้งยังทำให้เข้าใจคุณค่าของความพอเพียง ความไม่ประมาท และการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง โดยสรุป การจัดการศึกษาเชิงพุทธก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข สามารถนำความรู้และคุณธรรมที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต การเรียนรู้ และการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมการเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติอย่างยั่งยืนต่อไป

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). *คู่มือแนวทางการจัดกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรมในสถานศึกษา.* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.moe.go.th/jarawporn/principles.doc. [22 มิถุนายน 2562].

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *การศึกษากับการพัฒนามนุษย์.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2561). *แนวคิดและรูปแบบการจัดการศึกษาเชิงพุทธ.* พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิชัย วงษ์ใหญ่. (2558). *การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุมน อมรวิวัฒน์. (2554). *การพัฒนาผู้เรียนตามแนวพุทธ.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย. (2567). การสร้างและพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4–6. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 13(4): 337–348.